

Ἡ πρόταση τῶν Πατριαρχῶν
Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων
γιὰ ἐσπευσμένη σύγκληση Μεγάλης Τοπικῆς
ἢ καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 1924

Ἰωάννου Ν. Λαδᾶ*

Εἰσαγωγή

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μετὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς «ἀποφάσεως» τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου (1923)¹, ἤτοι τὴν ἐπίσημη ἑναρξὴ τῆς προσυνοδικῆς περιόδου, ἡ ὁποία ὁδήγησε στὴ σύγκληση τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας 93 ἔτη ἀργότερα, μὲ σκοπὸ νὰ μὴν βρεθεῖ «ἀπαρασκεύαστος καὶ πρὸ μεγίστων καὶ ἀνυπερβλήτων παντοειδῶν δυσχερειῶν» «ἡ ἐλπιζομένη μεγάλη Σύνοδος», ἔκρινε ἐπιβαλλόμενο νὰ προπαρασκευασθεῖ συστηματικῶς καὶ «μετὰ πολλῆς καὶ συντόνου περισκέψεως»². Ὡς ἐκ τούτου, συνέστησε εἰδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τῆς συγκλήσεως τῆς «μεγάλης Συνόδου», ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου Κυζίκου Καλλινίκου (1855-1934). Παράλληλα, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Μελέτιος Δ΄ (1871-1935), μὲ τὰ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3124 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰουνίου 1923 Πατριαρχικὰ Γράμματα, ἐνημέρωσε τὶς ἐπιμέρους Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες ὅτι δέ-

* Ὁ Ἰωάννης Ν. Λαδᾶς εἶναι διδάκτωρ Φιλοσοφίας τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ διδάκτωρ Θεολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. σχετικὰ: Ἰω. Λαδᾶς, «Διορθόδοξη συνεννόηση καὶ συνεργασία: Ἐπέτειος ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τῆς σύγκλησης τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου καὶ τὴν ἀπόφαση συγκλήσεως Συνόδου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν», *Δωδεκάνησος* 31 (2023), σσ. 489-519.

2. Ἐκθεση μητροπολίτου Νουβίας Νικολάου ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Ἰανουαρίου 1927: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

χθηκε μετὰ χαρᾶς τὴν διαβιβασθεῖσα πρόταση τοῦ μητροπολίτου Τρανσυλβανίας Νικολάου (1882-1955), περὶ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 1600ῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴ σύγκληση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλία τὸ γεγονός αὐτὸ νὰ ἑορτασθεῖ ἐπαξίως ἀπὸ ὅλη τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ὅχι μόνο τοπικῶς ἀλλὰ μὲ τὴ σύγκληση Πανορθοδόξου Συνόδου τὸ 1925, «ἐπὶ προγράμματι ἐπιλύσεως πάντων τῶν ἀπασχολούντων ἐν τῷ παρόντι τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ζητημάτων»³.

Παρὰ ταῦτα, οἱ Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας Φώτιος (1853-1925), Ἀντιοχείας Γρηγόριος Δ΄ (1859-1928) καὶ Ἱεροσολύμων Δαμιανός (1848-1931) θεώρησαν ἐπιβαλλόμενη τὴν ἐπίσπευση τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου καὶ ζήτησαν ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη νὰ προβεῖ στὶς σχετικὲς ἐνέργειες μὲ σκοπὸ τὴ σύναξη ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἕνα ἔτος νωρίτερα, ἥτοι τὸ 1924. Μὲ δεδομένη τὴν ἐπέτειο συμπληρώσεως 100 ἐτῶν ἀπὸ τὴν πρόταση τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς γιὰ ἐσπευσμένη σύγκληση Μεγάλης Τοπικῆς ἢ καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 1924, στὸ παρὸν ἄρθρο ἐπιχειροῦμε νὰ ἐξετάσουμε ἅφ' ἑνὸς τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο καὶ τοὺς λόγους ποὺ καθιστοῦσαν ἐπιτακτικὴ τὴν ἐσπευσμένη σύγκληση Συνόδου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ἅφ' ἑτέρου τὶς συνηθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες εἰσῆλθε στὴν ἱστορία ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (2016).

1. Τὸ ἱστορικὸ τῆς προτάσεως

Οἱ Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν συμμετάσχει στὸ Πανορθόδοξο Συνέδριο, παρακάλεσαν τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη Γρηγόριο Ζ΄ (1850-1924) «ἵνα, ὥς ἔχων τὰ

3. «Ἱ. Σύνοδος», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 43 (14 Ἰουλίου 1923), σ. 256· Πατριαρχικὰ Γράμματα πρὸς τοὺς Μακαριωτάτους καὶ Σεβασμιωτάτους Προέδρους τῶν Ἀγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Σερβίας, Κύπρου, Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3124 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰουνίου 1923, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 43 (30 Ἰουνίου 1923), σσ. 229-231· Συνεδρία Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς 9ης Ἰουλίου 1923: ΚΔΠΙΣ Β΄ 70, σ. 455, §3· *Πρακτικὰ καὶ Ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθοδόξου Συνεδρίου (10 Μαΐου - 8 Ἰουνίου 1923)*, ἐκδ. Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινούπολις 1923, σ. 221.

πρεσβεία, συγκαλέσει ἀπάσας τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας εἰς Σύνοδον Οἰκουμενικὴν ἢ Μεγάλην Τοπικὴν»⁴ τὸ ἔτος 1924, πρὸς ἐξέταση δογματικῶν, λειτουργικῶν, καὶ κανονικῶν ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένων τοῦ ἡμερολογίου καὶ τοῦ Πασχαλίου⁵. Πρότειναν ἐπίσης νὰ προσκληθοῦν στὴ Σύνοδο ὅλοι οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἀρχιεροὶ τῶν μὴ Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, καθὼς ἐπιθυμοῦσαν νὰ πραγματοποιηθεῖ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὴν ἔνωση ὅλων τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν⁶.

Οἱ τρεῖς Πατριάρχες ἀπευθύνθηκαν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ σκοπὸ νὰ καταδειχθεῖ «τοῖς πᾶσιν, ὅτι, παρὰ τὰς ἐσχάτους περιπετείας τοῦ τε Γένους καὶ τῆς Ἐκκλησίας διασώζεται ἡ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίαν τιμή»⁷. Ὡς τόπο συγκλήσεως τῆς Συνόδου ὑπέδειξαν τὴν «Ἁγίαν Πόλιν τῆς Ἱερουσαλὴμ», «ὁπόθεν ὁ νόμος καὶ ἡ σωτηρία». Μάλιστα, ἐξασφάλισαν καὶ τὴν ἄδεια τῆς Παλαιστινιακῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία δήλωσε ὅτι ἡ Σύνοδος θὰ μπορούσε νὰ συνέλθει στὰ Ἱεροσόλυμα ὑπὸ τὸν ὅρο νὰ μὴν ἀνεμειγνύετο σὲ πολιτικὰ ἢ προσκυνηματικὰ διεθνοῦς φύσεως ζητήματα⁸. Ὡς χρόνον ὑπέδειξαν τὴν ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, «ὅτε τὸ πνεῦμα κατῆλθε τὸ ἅγιον»⁹. Σὲ περίπτωσιν ὅμως ποὺ ὁ χρόνος γιὰ τὴ σύγκλησιν τῆς Συνόδου δὲν ἐπαρκοῦσε, ἡ Σύνοδος θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθεῖ καὶ βραδύτερα, σύμφωνα μὲ τὴν κρίσιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωσιν μέχρι τὴν ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου καὶ Ζωοποιοῦ Σταυροῦ¹⁰.

4. «Διὰ τὴν σύγκλησιν τῆς Συνόδου», *Πάνταινος* 16 (5 Ἀπριλίου 1924), σ. 226.

5. «Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας», *Ἐκκλησία Β'*, 48 (26 Ἀπριλίου 1924), σσ. 431-432.

6. «Διατὶ θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σσ. 253-254.

7. Ἐγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο (Α. Σακτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 248 καὶ ἀπὸ 6ης Μαΐου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

8. Ἐγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων (Βενετᾶτος) πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἑξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 377 καὶ ἀπὸ 20ῆς Ὀκτωβρίου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

9. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 καὶ ἀπὸ 20ῆς Μαρτίου 1924: Ἀρχεῖο Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

10. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 372 καὶ ἀπὸ 26ης Μαρτίου 1924: Ἀρχεῖο Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ πρωτοβουλία γιὰ ἐπίσπευση τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου ἀνῆκε στὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο¹¹, ἐνῶ σύμφωνα μὲ ὀρισμένες πληροφορίες οἱ ἐνέργειές του προσέκρουσαν στὶς ἀντιρρήσεις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἀρνήθηκε νὰ ὑπογράψει τὸ κοινὸ Γράμμα, τὸ ὁποῖο ἐν συνεχείᾳ «μετὰ δυσφορίας» ὑπέγραψε καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων¹².

Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας δὲν πρότεινε ὡς τόπο συγκλήσεως τῆς Συνόδου τὴν ἔδρα τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ θρόνου λόγω ἐλλείψεως μέσων φιλοξενίας. Στὴν πραγματικότητα προέταξε τὰ Ἱεροσόλυμα, διότι ἀφ' ἑνὸς ὑπολόγιζε ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτό «τὸ ζήτημα θὰ ἀνεβάλλετο διὰ τὰς Ἑλληνικὰς καλένδας» καὶ ἀφ' ἑτέρου ἤλπιζε ὅτι οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου δὲν θὰ ἐπηρεάζονταν ἀπὸ τὶς ἀντιρρήσεις τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Ἐπιπλέον, φαίνεται νὰ ἐπιθυμοῦσε τὴν ἐξέταση –ἐπὶ τόπου– τῶν κινδύνων, τοὺς ὁποῖους θὰ διήρχοντο οἱ Ἅγιοι Τόποι ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡμερολογίου¹³.

Σύμφωνα μὲ τὸν Πατριάρχη Φώτιο βέβαια, τὴν ἰδέα συγκλήσεως τῆς Συνόδου ὑπέδειξαν πρῶτοι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κύριλλος Β' (1859-1933), ὁ ὁποῖος «ὄρισε» ὡς τόπο τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ Πατριάρχης Σερβίας Δημήτριος (1846-1930), ὁ ὁποῖος «πρὸς τῇ ἀγίᾳ Πόλει Ἱερουσαλὴμ καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν καὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν Σερβίᾳ Νύσσα προσονομάσας». Ἐπιπλέον, «ἐν τοῖς πρῶτοις προϋβάλετο ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις», ἡ ὁποία, σύμφωνα καὶ

11. «Πανορθόδοξος Σύνοδος», *Πάνταινος* 16 (1 Μαρτίου 1924), σ. 159. Σύμφωνα μὲ πληροφορίες ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Φώτιος εἶχε διακαῇ πόθο νὰ συγκληθεῖ ἡ Σύνοδος, μὲ σκοπὸ νὰ «ἐκμηδενίσαι» τὶς ἀποφάσεις τοῦ Πατριάρχου Μελετίου, τὸν ὁποῖο θεωροῦσε «ἐπιβήτορα» τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ὑγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 328 καὶ ἀπὸ 13ης Σεπτεμβρίου 1923: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικὴ (1923-1925) /Β/ 35Β/59, σ. 1.

12. Ὑγγραφο Γενικοῦ Προξένου Βηρυττοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ 415 καὶ ἀπὸ 15ης Ἰουνίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικὴ (1923-1925) /Β/ 35Β/59. Ὑγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 414 καὶ ἀπὸ 13ης Νοεμβρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικὴ (1923-1925) /Β/ 35Β/59.

13. Ὑγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 13 καὶ ἀπὸ 21ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

πάλι με τὸν Ἀλεξανδρινὸ Προκαθήμενο, πρότεινε ἀμέσως νὰ «συγκληθῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σύνοδος»¹⁴.

Ὁ Πατριάρχης Φώτιος ἀπέστειλε στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴ Δαμασκὸ τὸν μητροπολίτη Λεοντοπόλεως Χριστοφόρο (1876-1967), μετέπειτα Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, γιὰ νὰ συνεννοηθεῖ με τοὺς λοιποὺς Πατριάρχες σχετικὰ με τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τὸ 1924. Ὁ μητροπολίτης Χριστοφόρος ἀφίχθη στὴν ἔδρα τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας στὶς 22 Μαρτίου καὶ μετέφερε τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 Γράμμα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο, ὑπογεγραμμένο ἤδη ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας.

Στὰ Ἱεροσόλυμα, μετὰ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ γράμματος αὐτοῦ ἐγκρίθηκε –ἐν συνοδικῇ συνδιασκέψει– ἡ ἀποστολὴ καὶ δευτέρου γράμματος πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, στὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων ἀναγράφονταν τὰ θέματα ποὺ ἔπρεπε νὰ μελετηθοῦν καὶ νὰ συνεξετασθοῦν στὴ Σύνοδο. Τὸ δεῦτερο γράμμα ὑπέγραψε ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ὁ μητροπολίτης Λεοντοπόλεως Χριστοφόρος. Ἐν συνεχείᾳ, ὁ μητροπολίτης Χριστοφόρος, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Διοκαιοσαρείας Ἀρίσταρχο (1879-1937), ἐκπρόσωπο τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, μετέβη στὴ Δαμασκὸ γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Πατριάρχη Ἀντιοχείας καὶ νὰ τοῦ παραδώσῃ τὰ σχετικὰ γράμματα¹⁵. Ἀφοῦ τὰ προσυπέγραψε καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ἀμφότερα ταχυδρομήθηκαν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο¹⁶.

Οἱ Πατριάρχες Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων λοιπόν, «τῇ κεκρατηκυίᾳ στοιχῆσαι πράξει ἐν τῇ Ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ

14. Ἐγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο (Α. Σακτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 248 καὶ ἀπὸ 6ης Μαΐου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

15. «Ὁ μητροπολίτης Λεοντοπόλεως κ. Χριστοφόρος ἐν Δαμασκῷ», *Πάνταινος* 16 (29 Μαρτίου 1924), σ. 210.

16. Βλ. σχετικὰ: Ἐγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο (Α. Σακτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 248 καὶ ἀπὸ 6ης Μαΐου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1· Ἀρχιμ. Θεόκλητος Στράγκας, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν, 1817-1967*, τ. Β', ἐκδ. Τυπογραφείου Παπαδογιάννη, Ἀθῆναι 1970, σ. 1377· Βαρθολομαῖος Ἀρχοντώνης, *Μητρ. Φιλαδελφείας, «Προσπάθειαι συγκροτήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸ πεντηκονταετίας»*, στί: *Τιμητικὸ Ἀφιέρωμα στὸν μητροπολίτη Κίτρους Βαρνάβα ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῆς ἀρχιερατείας του*, Ἀθῆναι 1980, σσ. 83-92.

Ἐκκλησία», με τὸ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 καὶ ἀπὸ 20ῆς Μαρτίου 1924 Γράμμα ἀξίωσαν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης νὰ «προέλθῃ ἐπὶ τὴν σύγκλησιν» Μεγάλῃς Τοπικῆς ἢ/καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ ἴδιο ἔτος. Σημείωσαν παράλληλα ὅτι ἐάν «ὁ μὴ γένοιτο, μὴ θελήσῃ, ἢ μὴ δυνήθῃ τῇ ἀδελφικῇ ταύτῃ συστάσει τὴν προσήκουσαν παρασχεῖν ἀποδοχὴν τε καὶ ἐκτέλεσιν», κατ' ἀνάγκη τὸ καθήκον αὐτό «πρὸς τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν» θὰ τελοῦσαν «αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν». Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἐπισήμαναν ὅτι ἀνέμεναν με πόθο καὶ προσδοκία τὴν ἄμεση θετικὴ ἀπάντησι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου, μαζὶ με τὴν πρόσκλησι συμμετοχῆς στὴ Σύνοδο¹⁷.

Ὡσαύτως, στὶς 26 Μαρτίου 1924 ἀπέστειλαν καὶ τὸ ἕτερο κοινὸ Γράμμα ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 372, με τὸ ὁποῖο παρακαλοῦσαν τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη μετὰ τὴ λήψῃ τῆς ἀποφάσεως συγκλήσεως τῆς «Ἀγίας Συνόδου» ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ τὴν περὶ αὐτὸν Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδο: 1. νὰ τοὺς ἀνήγγειλε τηλεγραφικῶς τὴν «κατὰ τε τὸ ὅλον καὶ κατὰ τὰ μέρη» ἀποδοχὴ τῆς προτάσεώς τους· 2. νὰ ἐξαπέλυε ταυτοχρόνως τηλεγραφήματα σὲ ὅλους τοὺς Προέδρους τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν με τὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ἐξήγγειλε ὅτι «καθ' ἃ κέκτηται Αὕτη πρεσβεία ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ» τοὺς προσκαλοῦσε «κατὰ πρότασιν τῶν κατὰ τὴν Ἑὼαν λήξιν Ἀγιωτάτων Πατριαρχῶν, ἐγκριθεῖσαν καὶ παρ' Αὐτῆς» νὰ συμμετέχουν «Μεγάλῃς Τοπικῆς ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐν Ἱεροσολύμοις τῇ ὠρισμένῃ ἡμέρᾳ τῆς Πεντηκοστῆς συνελευσομένης»· 3. νὰ ἀπέστελλε ἐγκαίρως σημείωμα τόσο στοὺς Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς, ὅσο καὶ στοὺς λοιποὺς Προκαθημένους, με τὸ ὁποῖο θὰ ἐξηγοῦσε «τόν τε τρόπον τῆς παρ' Αὐτῆς ἀποδοχῆς τῆς ἐπὶ συγκλήσει τῆς Συνόδου προτάσεως» τῶν τριῶν Πατριαρχῶν καὶ κάθε ἄλλη χρήσιμη λεπτομέρεια· 4. νὰ δῆλωνε στὰ προσκλητήρια Γράμματα πρὸς τοὺς Προέδρους τῶν Ἐκκλησιῶν ὅτι, προκειμένου νὰ συμμετέχουν αὐτοπροσώπως ἢ δι' ἀντιπροσώπων στὴ Σύνοδο, καλὸ θὰ ἦταν νὰ συνοδεύονται «ὑπὸ τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἐν τῷ κλίματι αὐτῶν διακεκριμένων ἐν τε τῷ ζήλῳ καὶ τῇ γνώσει τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας Ἐπισκόπων», συμπεριλαμβανόντας καὶ ὁποιονδήποτε ἄλλο κληρικὸ ἢ λαϊκὸ, ὁ ὁποῖος διακρινόταν «ἐπὶ τῇ

17. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 καὶ ἀπὸ 20ῆς Μαρτίου 1924, ὁ.π., σσ. 3-4.

Θεολογική μορφώσει και τῇ γνώσει τοῦ θύραθεν καὶ τοῦ ἐκ τῶν κανόνων δικαίου»¹⁸.

Οἱ Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσης, ἐπειδὴ ἐπιθυμοῦσαν νὰ συζητηθεῖ στὴ Σύνοδο καὶ τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως πάντων τῶν χριστιανῶν, ἔχριναν ὅτι ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἔπρεπε «τηλεγραφικῶς τε καὶ διὰ Γραμμάτων» νὰ εἰδοποιήσῃ «ἐγκαίρως» τοὺς «προεστῶτας τῶν διαφόρων ξένων χριστιανικῶν Κοινοτήτων περὶ τῆς συνελευσομένης ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου» καὶ νὰ τοὺς προσκαλέσῃ νὰ παραστοῦν «ἐνώπιον τῆς ἐν λόγῳ Συνόδου ἐπὶ μελέτῃ τοῦ τρόπου καὶ ὀριστικῇ ἐπιτεύξει τῆς ἐνώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ἀκόμη, κρίθηκε λυσιτελὲς νὰ παρεκαλοῦντο οἱ Ἀρχηγοὶ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ποὺ εὐρίσκονταν σὲ ἐλεύθερα κράτη νὰ προσκαλοῦσαν ἕναν ἢ περισσότερους ἀντιπροσώπους τῶν Κυβερνήσεών τους νὰ παρευρεθοῦν στὴ Σύνοδο «ἵνα μὴ αἰ ληφθῇσόμεναι ὑπ' αὐτῆς ἀποφάσεις προσκρούσωσι τυχὸν κατὰ τινων δικαίων ἀξιώσεων τῶν Ὁρθοδόξων τούτων Κρατῶν»¹⁹.

Γιὰ λόγους ἱστορικῆς μνήμης σημειωτέον ὅτι στὶς συζητήσεις γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς Μεγάλης Τοπικῆς ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου συμμετεῖχε καὶ ὁ μητροπολίτης Κιέβου Ἀντώνιος Χραποβίτσκι (1863-1936), ὁ ὁποῖος ὡσαύτως ἐπισκέφθηκε τὰ Ἱεροσόλυμα, τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴ Δαμασκό²⁰.

2. Οἱ λόγοι ἐσπευσμένης συγκλήσεως

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 11ης Ἰανουαρίου 1924, ἀπέκλεισε ὁποιαδήποτε τροποποίηση ἢ ἀλλοίωση τοῦ ἡμερολογίου, ἐξαρτώντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν καθ' ὅλοκληρίαν ὁποιαδήποτε διαρρύθμιση, μεταρρύθμιση, προσθήκη ἢ ἀφαίρεση στὸ ἡμερολόγιο ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις μελλοντικῆς Μεγάλης ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου²¹. Μάλιστα, ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας

18. Ὁ.π.

19. Ὁ.π.

20. Βλ. σχετικὰ: Ἀρχιμ. Θεόκλητος Στράγκας, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία...*, ὅ.π., σ. 1377· Βαρθολομαῖος Ἀρχοντώνης, Μητρ. Φιλαδελφείας, «Προσπάθειαι συγκροτήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸ πεντηκονταετίας», ὅ.π., σσ. 83-92.

21. Ἀποφάσεις Ἱερᾶς Συνόδου Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 11ης Ἰανουαρίου 1924:

ἀνακοίνωσε τὴν ἀπόφαση αὐτὴν στὸν Ἑλληνα Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν μέσῳ τοῦ Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο. Ὁ Πατριάρχης Φώτιος θεώρησε «λίαν ἐπείγον» μέσῳ αὐτοῦ νὰ ἐνημερωθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, ὥστε νὰ συντελέσει «τὸ καθ' ἑαυτῆς» γιὰ τὴ σύγκληση «τῆς ἀπαραιτήτου Μεγάλης ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου», ἄνευ τῆς ὁποίας «οὐδὲν τῶν ὑπὸ μελέτῃ ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων ἐπιχυθῆται[...] ἢ ρυθμισθῆσεται». Ἐξέφρασε ἀκόμη τὴν ἐλπίδα νὰ ἐλάβανε τὴν ἀπάντηση τὸ ταχύτερο δυνατόν²².

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ὅμως, μὲ πρόταση τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, ἡ ὁποία ἐγινε ὁμοφώνως ἀποδεκτὴ, ἀποφάσισε νὰ διευθετήσῃ ὀριστικῶς τὸ ἡμερολογιακὸ ζήτημα μὲ τὴν προσθήκη 13 ἡμερῶν στὸ Ἰουλιανὸ ἐκκλησιαστικὸ ἡμερολόγιο, ἄνευ μεταβολῆς τοῦ Πασχαλίου καὶ τοῦ ἑορτολογίου²³. Ἀργότερα, στίς 24 Ἰανουαρίου 1924, γιὰ τοὺς γνωστοὺς λόγους, καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως²⁴, «ἐκτιμῶσα [τό] ἐπείγον [τοῦ] ζητήματος», πρότεινε τὴν ἀφομοίωση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἡμερολογίου, μὲ τὴν προσθήκη δεκατριῶν ἡμερῶν στὴν δεκάτῃ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1924²⁵. Τὸ Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας τότε ἀποφάσισε νὰ τηρήσῃ «ἀμετάτρεπτον» τὸ ἡμερολόγιο καὶ νὰ ἐμμένει «τοῖς προεδογμένοις»²⁶, παραπέμποντας ὁποιαδήποτε «ἀλλοιώσιν» του

ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

22. Ἐγγράφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὸ Κάιρο (Ἀντώνιο Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 31 καὶ ἀπὸ 12ης Ἰανουαρίου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

23. Γράμμα μητροπολίτου Ἐφέσου Χρυσοστόμου, Πατριαρχικοῦ Ἀντιπροσώπου ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1914 καὶ ἀπὸ 23ης Ἀπριλίου 1923: ΚΔΠΣ Β' 70, σ. 195, §3.

24. ΚΔΠΣ Β' 71, σσ. 23-4, §1.

25. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθο τηλεγράφημα: «Κατόπιν εἰσαγωγῆς παρ' Ὁρθοδόξοις πολιτικοῦ ἡμερολογίου μεγάλη σύγχυσις παρατηρεῖται σχετικῶς ἑορτολογίῳ. Ἐκκλησία Κ)πόλεως, ἐκτιμῶσα ἐπείγον ζήτηματος, προτείνει ἀφομοίωσιν ἐκκλησιαστικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἡμερολογίου, προστιθεμένων δέκα τριῶν ἡμερῶν εἰς δεκάτῃν προσεχοῦς Μαρτίου, πασχάλιον μένει ἄθικτον. Ἐπομένως προσεχὲς Πάσχα τελεσθήσεται συμφώνως καθεστῶτι. Ἐλπίζοντες Ὑμετέρα Μακαριότης συνταχθήσεται προτεινομένη μερικῇ διαρρύθμισει, παρακαλοῦμεν ἀπαντῆσαι τηλεγραφικῶς»: Τηλεγράφημα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰανουαρίου 1924, Πάνταινος 16 (26 Ἰανουαρίου 1924), σσ. 56-57.

26. Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας κοινοποίησε τὴν ἐν λόγῳ ἀπόφαση καὶ στοὺς

στην μόνη αρμόδια να αποφασίσει «Σύνοδον ὁμοδόξων Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς Μεγάλῃ ἢ Οἰκουμενικῇ»²⁷.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Θρόνου, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τὸ καθήκον τῆς Ἐκκλησίας νὰ καθοδηγῇ τὸν «περιούσιον λαὸν ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν» παρακάλεσε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο νὰ ἀναβάλλει τὴν ἀπόφαση μέχρι τῆ σύγκλησιν Πανορθοδόξου Συνόδου²⁸. Συγχρόνως πραγματοποιήθηκε πρόταση συγκλήσεως Μεγάλῃς Τοπικῆς Συνόδου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, «πρὸς κύρωσιν» τῆς ἀποφάσεως, πρὶν ἀπὸ τὴ 10ῃ Μαρτίου²⁹. Ὡσαύτως, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμιανὸς ἀπέκρουσε

Πατριάρχες Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου.
27. Σημειωτέον ὅτι τὸ Ἅγιον Ὅρος, πλὴν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Βατοπεδίου δὲν ἀποδέχθηκε τὸ Νέο Ἡμερολόγιο. Μάλιστα ὁρισμένοι μοναχοί, ἐξ αἰτίας τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἡμερολογίου διέκοψαν τὴ μνημόνευση τοῦ ὀνόματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ἡ Ἱερὰ Κοινότητα ὁμῶς διαβεβαίωσε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κανονικῆς τάξεως καὶ γιὰ τὴν μνημόνευση τοῦ ὀνόματός του σὲ ὅλες τὶς Μονές, δηλώνοντας ὅτι ὁλόκληρο τὸ Ἅγιον Ὅρος, πλὴν τῆς Ἱ. Μονῆς Βατοπεδίου, ἀποφάσισε νὰ ἐμμένει στὸ παλαιὸ ἡμερολόγιο μέχρι τῆ σύγκλησιν Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἢ ὅποια ἐπρόκειτο μετὰ κύρους καὶ αὐθεντικότητος νὰ ἀποφανθῇ ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Γράμμα Ἱερᾶς Κοινότητος τοῦ Ἁγίου Ὁρους πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 2773 καὶ ἀπὸ 10ης/23ης Σεπτεμβρίου 1926: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Ἡ Ἀγία καὶ Ἱερὰ Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐξέτασε τὸ ἐν λόγω γράμμα στὴ συνεδρία τῆς 27ης Νοεμβρίου 1926 καὶ ἀποφάσισε νὰ ἀποστείλει ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν μητροπολιτῶν Διδυμοτείχου Φιλαρέτου (1850-1933), Μαρωνείας Ἀνθίμου (1870-1938) καὶ Ζιχνῶν Ἀλεξάνδρου (1878-1958) ἐξαρχικῶς στὸ Ἅγιον Ὅρος γιὰ κατάλληλη νοθεσία καὶ προτροπὴ, ἐπιδιώκοντας τὴν ἐξομάλυνση καὶ διευθέτηση τοῦ δημιουργηθέντος ἡμερολογιακοῦ ζητήματος. Τελικῶς, μετέβη στὸ Ἅγιο Ὅρος ὡς Πατριαρχικὸς Ἐξαρχος μόνον ὁ μητροπολίτης Μαρωνείας Ἀνθιμος. Ἐκθεση Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ζητήματος τοῦ Ἡμερολογίου ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 22ας Νοεμβρίου 1926, σ. 5: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Ἐγγραφο Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γενικὸ Πρόξενο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 182 καὶ ἀπὸ 9ης Φεβρουαρίου 1927: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

28. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 148 καὶ ἀπὸ 7ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Ἐγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὸ Κάιρο (Αὐτῶνιο Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 151 καὶ ἀπὸ 8ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 8ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

29. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. 109 καὶ ἀπὸ 17ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν

τὴν ἀφομοίωση Ἐκκλησιαστικοῦ καὶ Πολιτικοῦ ἡμερολογίου ἔνεκα κυρίως τοῦ *status quo* τῶν Παναγίων Προσκυνημάτων³⁰.

Τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς ἐπομένως ἔκριναν ὅτι δὲν ὑπῆρχε λόγος, ὁ ὁποῖος νὰ δικαιολογοῦσε ἢ νὰ ἐπέβαλλε «τὴν τοιαύτην σπουδὴν» καὶ ἀπέκρουσαν ὡς «ἀναίτιον, ἀνωφελῆ καὶ ἐπιζήμιον» τὴν «σπουδὴν περὶ συνταυτισμὸν τῶν δύο ἡμερολογίων»³¹.

Ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν του τὰ Γράμματα τῶν Ἐκκλησιῶν Σερβίας (πρόταση περὶ συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου) καὶ Ρουμανίας (ἀναβολὴ ἕως τὸν Ὀκτώβριο), ἐπέμεινε στὶς προηγούμενες συνοδικὲς ἀποφάσεις καὶ ἀπέκρουσε κάθε προσθήκη ἢ μεταρρύθμιση τοῦ ἡμερολογίου πρὶν ἀπὸ τὴ σύγκληση Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τῆς «μόνης ἀρμοδίας εἰς συζήτησιν αὐτοῦ», τῆς ὁποίας τὴ σύγκληση πρότεινε «ταχίστην»³². Ὅπως τονίστηκε στὸ κοινὸ γράμμα, «Αἱ κατὰ τὴν Ἑῶαν λήξιν Ἀγιώταται Ἐκκλησίαι», ἥτοι οἱ Ἀποστολικοὶ καὶ Πατριαρχικοὶ Θρόνοι Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, προέβαλλαν, ἠύχοντο καὶ ἡτοῦντο «μηδεμίαν τολμηθῶναι μεταρρύθμισιν, μηδεμίαν ἐγκριθῆναι μεταβολὴν μηδ' ἐν καινοτομηθῆναι: Συνόδου ἄνευ». Ὡς ἐκ τούτου, ἀπευθύνθηκαν στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη καὶ αἰτήθηκαν «ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ» ὅλα ὅσα εἶχαν ἐγκριθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολι καὶ στὴν Ἀθήνα νὰ συνεξετάζοντο ἐν Συνόδῳ³³.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω καθίσταται φανερό ὅτι ὦθησεν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς προτάσεως ἔδωσε τὸ τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου περὶ συνταυτισμοῦ τῶν ἡμερολογίων, μαζί μὲ τὴν ἀνάγκη συνασπισμοῦ

ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθμ. 108 καὶ ἀπὸ 17ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

30. Ἀπάντηση Πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ στὸ ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25^{ης} Ἰανουαρίου 1925: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. Τηλεγράφημα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Γρηγορίου ἄνευ ἀριθμ. καὶ ἀπὸ 15ης Ἰανουαρίου 1924, *Πάνταϊνος* 16 (26 Ἰανουαρίου 1924), σ. 57.

31. Ἐγγραφο Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Γενικὸ Πρόξενο Ἀλεξανδρείας (Πέτρο Καψάμπη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 123 καὶ ἀπὸ 24ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

32. Ἀπάντηση Πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Φωτίου στὸ ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰανουαρίου 1925 Τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχῃ Γρηγορίου ὑπ' ἀριθμ. 28 καὶ ἀπὸ 15ης Ἰανουαρίου 1924, *Πάνταϊνος* 16 (26 Ἰανουαρίου 1924), σ. 57.

33. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 καὶ ἀπὸ 20^{ης} Μαρτίου 1924, ὅ.π., σσ. 1-2.

τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἔναντι τῶν «κοινῶν ἐχθρῶν»³⁴. Τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ Θρόνου ὅμως σημείωσε καὶ τοὺς ἀκόλουθους λόγους γιὰ νὰ ἀποδείξει τὴν ἀναγκαιότητα ἐσπευσμένης συγκλήσεως Μεγάλης Τοπικῆς ἢ/καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου:

«Θέλομεν» τὴ Σύνοδο, τονίστηκε, διότι: α. μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ θὰ ἐπανέλθουμε στὸ συνοδικὸ σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖο καθιερώθηκε στὴν περίοδο ἀκμῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, β. γιὰ νὰ ἀπαλλάξουμε τὶς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες ἀπὸ τὴν πίεση τῆς πολιτείας, στὴν ὁποία οἱ Χριστιανοὶ τοὺς ἀνήκουν ὡς πολῖτες, γ. γιὰ νὰ δώσουμε στὶς κατὰ τόπους Ἐκκλησίες μία συνοδικὴ ἀπόφαση ἐπὶ παντός «ὑπὸ μελέτην καὶ ἐν ἐνεργείᾳ» ζητήματος, στὴν ὁποία θὰ μποροῦν νὰ βασίζονται ὥστε νὰ ἀντιστέκονται σὲ τυχὸν πιέσεις τῆς πολιτείας στὴν ὁποία ἀνήκουν, δ. γιὰ νὰ συζητήσουμε «τόσα καὶ τόσα» ζητήματα, πλὴν τοῦ ἡμερολογιακοῦ, τὰ ὁποία ἀπὸ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο παρουσιάσθηκαν καὶ παραμένουν ἄλυτα ἢ προχειρῶς διευθετημένα³⁵, καὶ ε. διότι πρέπει οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας νὰ «γνωρισθῶμεν μετ' ἀλλήλων», νὰ ἐπικοινωνήσουμε μὲ τρόπον ὥστε νὰ γίνουμε περισσότερο ζηλωτὲς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ὠφεληθοῦμε «ὑπολειπόμενοι ἐκ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐν γένει πλούτου τῶν ἀκμαζόντων μεταξὺ ἡμῶν»³⁶.

3. Τὰ προτεινόμενα θέματα πρὸς ἐξέταση

Οἱ Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς πρότειναν ἡ Σύνοδος νὰ μελετήσῃ, νὰ συνεξετάσῃ καὶ «ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ» νὰ λάβῃ ἀποφάσεις σχετικὰ μὲ θέματα δογματικῆς, κανονικῆς καὶ τελετουργικῆς φύσεως³⁷. Ἄν καὶ δὲν εἶχε καταρτισθεῖ Διάγραμμα Ἑργασιῶν τῆς προτεινομένης Συνόδου, στὸ κοινὸ Γράμμα ζήτησαν ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη νὰ ἀναγράφονταν στὰ Προσκλητήρια Γράμματα πρὸς τοὺς Προέδρους

34. «Διατὶ θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σ. 255.

35. «Διατὶ θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σσ. 252-253.

36. Ὁ.π.

37. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 372 καὶ ἀπὸ 26ης Μαρτίου 1924, ὅ.π., σ. 1.

τῶν Ἐκκλησιῶν ὡς συζητητέα θέματα, «πλὴν τοῦ ἡμερολογιακοῦ καὶ τοῦ Πασχαλίου Κανόνος», καί: α. ἡ ἄρση τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος· β. ἡ ἐξεύρεση τοῦ τρόπου ἐπαναφορᾶς τῶν Οὐνιτῶν στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία· γ. ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἐνώσεως μὲ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κοινοτήτων Καθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς, Παλαιοκαθολικῆς, Προτεστάντικῆς, Ἀβυσσηνικῆς, Ἀρμενικῆς, Κοπτικῆς καὶ κάθε ἄλλης παραφυάδος μονοφυσικῆς, νεστοριανῆς, μονοθελητικῆς καὶ τοῦ Προτεστάντισμοῦ· δ. ἡ ἀναθεώρηση ὅλων τῶν κανονικῶν διατάξεων, οἱ ὁποῖες εἶχαν συνταχθεῖ ἀπὸ Πατριάρχες καὶ Πατριαρχικὲς Συνόδους ἀπὸ τὴν Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο καὶ ἐντεῦθεν· ε. τὸ θέμα τῆς νηστείας («ποίας δηλονοῦν δέον ὑπάρχειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νηστείας καὶ πῶς δέον τελεῖν τοὺς πιστοὺς ταύτας»)· ς. ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἱερῶν Ἀκολουθιῶν, τῶν Λειτουργικῶν, τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς· ζ. ἡ ἀναθεώρηση τῶν παραδεδεγμένων συμβολικῶν βιβλίων καὶ ἡ ἐπικύρωσή τους· η. τὸ θέμα τοῦ μοναχικοῦ βίου· θ. τὸ ζήτημα τοῦ δευτέρου γάμου τῶν χηρευόντων ἱερέων, μαζὶ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ γάμου μετὰ τὴν χειροτονία καὶ τοῦ γάμου τῶν Ἐπισκόπων· ι. τὸ ζήτημα τῶν κωλυμάτων τοῦ γάμου λόγῳ συγγενείας καὶ λόγῳ διαζυγίου καὶ ια. τὸ ζήτημα τοῦ κύρους τῶν ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν³⁸.

Οἱ τρεῖς Πατριάρχες, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ ἀναφέρθηκαν ὀνομαστικῶς στὸ κοινὸ γράμμα, πρότειναν καὶ τὴν ἐξέταση ὁποιουδήποτε ἄλλου ζητήματος, τὸ ὁποῖο ἔχρηζε «πανεκκλησιαστικῆς διασκέψεως, συζητήσεως καὶ ἐν Πνεύματι Ἀγίῳ ἀποφάσεως»³⁹. Στὰ ἐπίσημα ὄργανα τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, κυρίως στὸ περιοδικὸ *Πάνταινος*, τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ μεμονομένως ἀπὸ ὀρισμένους μητροπολίτες καὶ καθηγητές, τονίσθηκε ἡ ἀνάγκη ἐξέτασης καὶ τῶν ἀκόλουθων ζητημάτων⁴⁰: 1. Ἡ «διὰ συνοδικοῦ κύρους ταχύτερα ἐπιβολὴ τάξεως ἐκκλησιαστικῆς καὶ γαλήνης συνειδήσεων εἰς τὴν ἐν Ἀμερικῇ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν», 2. ἡ «ἐν Ρωσίᾳ ἐπικρατοῦσα

38. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 372 καὶ ἀπὸ 26ης Μαρτίου 1924, ὁ.π., σσ. 2-3.

39. Ὁ.π.

40. «Διατί θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σ. 255.

ἐκκλησιαστικὴ ἀναρχία καὶ ἀκαταστασία»⁴¹, 3. ἡ καταπολέμηση ἥ καὶ εἰ δυνατόν ἐξαφάνιση τῶν φυλετικῶν τάσεων ἐντὸς τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, 4. ὁ καταρτισμὸς συγκεντρωτικωτέρου συστήματος στὴ διοίκηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, 5. ἡ ἀνάπτυξη ἐνδιαφέροντος μεταξὺ πασῶν τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, 6. ἡ ἐπικύρωση τῶν πρακτικῶν τῆς Ἡ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, 7. ἡ ἀναθεώρηση ὅλων τῶν κανόνων, οἱ ὅποιοι εἶχαν συνταχθεῖ ἀπὸ τὶς Συνόδους καὶ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶχαν ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὶς Οἰκουμενικὲς Συνόδους, 8. ἡ κατάργηση ὁρισμένων κανόνων, οἱ ὅποιοι ἔνεκα «καιρικῶν λόγων» δὲν ἡδύναντο νὰ ἰσχύουν, 9. ἡ σύνταξη ἄλλων κανόνων, οἱ ὅποιοι θὰ ἦταν χρήσιμοι γιὰ τὶς τότε θρησκευτικὲς συνθήκες, 10. ὁ καθορισμὸς τῶν Μυστηρίων καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τους, 11. ὁ καθορισμὸς τοῦ καθεστῶτος τῶν Ἀγίων Τόπων, 12. ἡ Οἰκονομικὴ ἀλληλοὑποστήριξη πασῶν τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, 13. ἡ ἵδρυση Ταμείου πρὸς ἔκδοση καὶ μετάφραση παντὶς ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ ἔργου, 14. ἡ κατήχηση τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ (κατηχητικὰ σχολεῖα, περιοδικὰ, ἐφημερίδες κηρύγματα), 15. ἡ σύνταξη κλασικοῦ εὐλήπτου ἀπολογητικοῦ συγγράμματος καὶ ἡ εὐρυτάτη διάδοσή του στὸν λαὸ καὶ τὸν κλῆρο, 16. ἡ σύσταση ἱεραποστολῶν, 17. ἡ σύσταση μονίμου ἀντιπροσωπείας τῶν κατὰ τόπους Ἀγίων Ἐκκλησιῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἐπίλυση ἐπειγόντων ζητημάτων, 18. ἡ σύσταση ἀσύλου τῶν ἀπομάχων (ἐφησυχάζόντων) ἀρχιερέων καὶ τέλος 19. ἡ ἵδρυση Θεολογικῶν Σχολῶν, οἱ ὁποῖες θὰ συντηροῦνταν ἀπὸ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες⁴².

4. Ἡ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου

Ἡ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς συγκλήσεως Μεγάλης Τοπικῆς ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐπιτροπὴ μελέτησε τὴν πρόταση τῶν τριῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἔκρινε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

41. «Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας - Οἰκουμενικὴ Σύνοδος», *Πάνταινος* 16 (19 Ἰουλίου 1924), σ. 479.

42. Ἐπιστολὴ συνοδικοῦ μητροπολίτου πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας μὲ ἡμερομηνία 17 Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1. «Οἰκουμενικὴ Σύνοδος - Συζητητέα θέματα», *Πάνταινος* 16 (6 Δεκεμβρίου 1924), σσ. 817-818.

ἀποδεχόμενη τὸ ψήφισμα τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου καὶ ἀνακοινώνοντάς το στὶς ἄλλες Ἐκκλησίες, εὐρίσκετο δεσμευμένη καὶ «οὐδεὶς ἀποχρῶν» λόγος ἐπιβάλλει τὴν ἐσπευσμένη σύγκληση Μεγάλης Τοπικῆς ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Μάλιστα, ἡ Ἐπιτροπὴ πρότεινε νὰ καθορίζονταν ἐπιμελῶς ὅλα τὰ θέματα ποὺ ἔμελε νὰ ἀπασχολήσουν τὴ Σύνοδο καὶ νὰ ἀνακοινώνοντο σὲ ὅλες τὶς Αὐτοκέφαλες Ἐκκλησίες⁴³.

Ὡς ἐκ τούτου, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δὲν ἀποδέχθηκε τὴν πρόταση τῶν Προκαθημένων τῶν παλαιφάτων Πατριαρχείων περὶ ἐσπευσμένης συγκλήσεως τῆς Συνόδου τὸ 1924, τόσο γιὰ λόγους κανονικοὺς ὅσο καὶ λόγῳ ἀντικειμενικῶν δυσκολιῶν. Συνεπῶς, συνέχισε νὰ ἐργάζεται βάσει τῆς προγενεστέρως ἀποφάσεως περὶ συγκλήσεως τῆς Συνόδου τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὸ ἐπόμενο ἔτος, ἤτοι τὸ 1925.

Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐπισήμανε ὅτι οἱ τότε «καιρικαὶ περιστάσεις» καθιστοῦσαν «δυσχερεστάτην», «εἰ μὴ ἀδύνατον», τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου τόσο γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὅσο (ἴσως) καὶ γιὰ ἄλλες τοπικὲς Ἐκκλησίες. Ἐπιπλέον, ἔκρινε ὅτι «κατ' οὐσίαν οὐδεὶς συντρέχει λόγος πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου ταύτης»⁴⁴. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου σημείωσε ὅτι ἡ σύγκληση Συνόδου δὲν ἦταν «διόλου ἐπιτακτικὴ» καὶ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου «δὲν ἐπεδέχετο τὴν ἐλαχίστην πλέον ἀναβολήν» καὶ «οὐδὲ δύναται ἡ περαιτέρω ἀναβολὴ δικαιολογηθῆ σοβαρῶς»⁴⁵. Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, ἂν καὶ δὲν εἶχε προσκληθεῖ ἐπισήμως (μέχρι καὶ τῆς 15ης Μαΐου 1924) θὰ ἡρνεῖτο νὰ συμμετάσχει στὴ Σύνοδο ποὺ πρότειναν οἱ τρεῖς Πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς⁴⁶, κρίνοντας μὲν ὅτι ἡ σύγκληση Πανορθοδόξου Συνόδου ἀποτελοῦσε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, «νοουμένου» ὅμως ὅτι θὰ τὴ συγκαλοῦσε τὸ Οἰκουμενικὸ

43. Ἐκθεση (Β) τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐπιτροπῆς ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1454 καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ΚΔΠΣ Β' 71, σσ. 260-1, §3.

44. Γράμμα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 2114 καὶ ἀπὸ 3ης Ἰουνίου 1924, Ἐκκλησία Β, 6 (5 Ἰουλίου 1924), σσ. 41-42· «Οἰκουμενικὴ Σύνοδος», *Πάνταινος* 16 (12 Ἰουλίου 1924), σσ. 471-472.

45. «Ἐκκλησία Ἑλλάδος», *Πάνταινος* 16 (12 Ἀπριλίου 1924), σσ. 246-247.

46. Ἐγγραφο ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου πρὸς τὸν ἀναπληρωτὴ Πρόξενο (Θεμιστοκλέους) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1· Ἐγγραφο ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

Πατριαρχείο, τὸ ὁποῖο θὰ καθόριζε «ἐκ τῶν προτέρων» τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν της⁴⁷. Στὴν ἴδια γραμμὴ κινήθηκε καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος (1868-1938), ὁ ὁποῖος ἀπήντησε στὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος εἶχε ἀποδεχθεῖ τὴν πρόταση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου περὶ συγκλήσεως Συνόδου τὸ ἐπόμενο ἔτος στὰ Ἱεροσόλυμα⁴⁸. Ὡσαύτως, τὸ Ἑλληνικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἐξέφρασε τὴν ἀποψη ὅτι ἡ ἐπίσπευση τῆς συγκλήσεως τῆς Συνόδου ἦταν ἀδύνατη⁴⁹.

Ἐπίλογος

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ ἀρνηθεῖ τὴν πρόταση τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς γιὰ ἐσπευσμένη σύγκληση Μεγάλης Τοπικῆς ἢ καὶ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 1924, τόσο γιὰ λόγους κανονικοῦς ὅσο καὶ γιὰ λόγους ἀντικειμενικῶν δυσκολιῶν, προκάλεσε ἀξιοσημείωτες ἀντιδράσεις. Ἡ Ἀλεξανδρινὴ Ἐκκλησία ἐξέφρασε τὸν φόβο ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μπορούσε νὰ ἀναβάλλει ἐπ' ἀόριστον καὶ τὴν πρόταση τοῦ Πανορθοδόξου Συνεδρίου (1923) περὶ συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 1925 καὶ τὴν πρόταση τῶν τριῶν Πατριαρχῶν γιὰ σύγκληση Συνόδου τὸ 1924⁵⁰. Ἀντιθέτως, σύμφωνα μὲ τοὺς *Times*, ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας, μετὰ τὴν ἀρνηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀναθεώρησε τὴν πρόταση περὶ ἐσπευσμένης συγκλήσεως τῆς Συνόδου, καθὼς θεώρησε τὴ ματαιώσῃ της ἀναγκαία, συνεπεία τῆς ἀποχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου⁵¹. Βάσει ὀρισμένων πληροφοριῶν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας «ἤγετο καὶ ἐφέρετο» ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας, μέσῳ ὀρισμένων εὐκατάστατων Σύρων Ὀρθοδόξων τῆς Αἰγύπτου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξηρτᾶτο οἰκονομικῶς⁵².

47. Ἐγγραφο ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14 Μαΐου 1924: ΥΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

48. «Ἐκκλησία Ἑλλάδος», *Ἐκκλησία Β*, 7 (12 Ἰουλίου 1924), σ. 53.

49. «Διατὶ θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σσ. 254-255.

50. «Ἐκκλησία Ἀντιοχείας», *Πάνταινος* 16 (10 Μαΐου 1924), σσ. 310-311.

51. «Σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου», *Πάνταινος* 16 (29 Νοεμβρίου 1924), σ. 805.

52. Ἐγγραφο Γενικοῦ Προξένου στὴ Βηρυτό (Λιάτη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 566 καὶ ἀπὸ

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμιανός, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1924, προσκάλεσε τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας στὰ Ἱεροσόλυμα μὲ σκοπὸ νὰ συζητήσουν σχετικὰ μὲ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Ὅπως σημειώνει τὸ ἐπίσημο ὄργανο τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας, οἱ δύο Πατριάρχες εἶχαν καθημερινές συναντήσεις καὶ «καθορῶσιν ἀπαραίτητον τὴν συγκρότησιν μεγάλης Τοπικῆς ἢ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὅπως, εἰ δυνατόν, προληφθῇ, ἡ περαιτέρω κατάπτωσης». Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν συσκέψεων ἀποφάσισαν τὴν ἀποστολὴ ἐιδικοῦ ὑπομνήματος στὸν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιβεβαίωσαν ὡς τόπο συγκλήσεως τῆς Συνόδου τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ ὡς συζητητέα θέματα «πάντα τὰ μελέτης καὶ διευθετήσεως χρῆζοντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα ἀπὸ τοῦ ἡμερολογιακοῦ καὶ τοῦ πασχαλίου μέχρι τῆς εὐκταιοτάτης ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν»⁵³.

Σὲ δημοσίευμα τοῦ ἐπισήμου ὀργάνου τῆς Ἀλεξανδρινῆς Ἐκκλησίας ἐπίσης, ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀποδόμηση τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὡς ἀκολούθως: 1. «Αἱ νῦν καιρικαὶ περιστάσεις», οἱ ὁποῖες καθιστοῦσαν πολὺ δύσκολη τὴ σύγκληση Οἰκουμενικῆς Συνόδου: Ἐτίθετο τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὑπῆρχαν οἱ περιστάσεις αὐτὲς πραγματικῶς καί, ἐὰν ὑπῆρχαν, γιατί δὲν ἐξετίθεντο; Ἐπιπροσθέτως, ὁ ἀρθρογράφος διερωτήθηκε ἐὰν ἦταν πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἔπρεπε νὰ ἤρχοντο στὴ δημοσιότητα. Ἐπίσης, στὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ τὰ τρία Πατριαρχεῖα προέτασσαν τὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ἐξασφαλίσει τὴν ἄδεια τῆς Παλαιστίνης, τονίζοντας ὅτι ἐκείνη τὴν περίοδο ὑπῆρχαν μέσα συγκοινωνίας, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν οἱ ἀρχαιότεροι πατέρες, οἱ ὁποῖοι ἔσπευδαν νὰ μετάσχουν στὶς Οἰκουμενικὲς καὶ Τοπικὲς Συνόδους, καθὼς θεωροῦσαν τὴ συμμετοχή τους ὡς τὸ σπουδαιότερο ἐπισκοπικὸ τους καθήκον⁵⁴. 2. «Δι' ἄλλας ἴσως ἀδελφὰς Ἐκκλησίας»: Πῶς γνώριζε τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὅτι ἴσως καὶ γιὰ ἄλλες Ἐκκλησίες ἡ μετάβαση καθίστατο δυσχερής, θέτοντας τὸ ἐρώτημα: Ἐὰν πράγματι ὑπῆρχαν δυσχέρειες γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου, οἱ δυσχέρειες αὐτὲς θὰ ἤρνοντο «διὰ μαγείας» τὸ ἐρχόμενο ἔτος ἀπὸ ὅλες τὶς Ἐκκλησίες ταυτοχρόνως;⁵⁵.

19ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

53. «Ἐκκλησία Ἀλεξανδρείας», *Ἐκκλησία Β*, 26 (22 Νοεμβρίου 1924), σ. 198.

54. «Διὰ τί θέλομεν τὴν Σύνοδον», *Πάνταινος* 16 (19 Ἀπριλίου 1924), σσ. 254-255.

55. «Οἰκουμενικὴ Σύνοδος», *Πάνταινος* 16 (12 Ἰουλίου 1924), σσ. 471-473.

3. «Ἀπόφαση Πανορθόδοξου Συνεδρίου γιὰ σύγκληση Πανορθόδοξου Συνόδου τὸ 1925»: Ὁ ἀρθρογράφος διερωτήθηκε ἐὰν τὸ γεγονός ὅτι ἀπεφασίσθη ἀπὸ τὸ Πανορθόδοξο Συνέδριο καὶ συνέπιπτε μὲ τὴν 1600ῃ ἐπέτειο ἦταν πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὴ γνώμη τῶν τριῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς περὶ ἀναγκαιότητος συγκλήσεως τῆς Συνόδου; «Δικαιοῦται», συνέχιζε, «διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μερίζονος σεβασμοῦ ἐν συνέδριον, ὡς τὸ πανορθόδοξον [...] ἀπὸ τὴν γνώμην τῶν τριῶν Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς;»⁵⁶. 4. «Κατ' οὐσίαν οὐδεὶς συντρέχει λόγος πρὸς ἐπίσπευσιν τῆς Συνόδου ταύτης»: Τὸ ἐπιχείρημα χαρακτηρίσθηκε ὡς μὴ ἀληθές, καθὼς τὰ θέματα ποὺ προτάθηκαν πρὸς συζήτηση ἦσαν ἐπείγοντα καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπελύοντο ὀριστικῶς⁵⁷. 5. «Δὲν ἦταν διόλου ἐπιτακτικὴ» καὶ 6. «τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου δὲν ἐπιδέχεται τὴν ἐλαχίστην ἀναβολὴν πλέον»: Τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα σχολιάζονται εἰρωνικὰ στὸ περιοδικὸ *Πάνταῖνος* καὶ ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ: «Μὴ ζητεῖτε νὰ μάθητε». «Οἱ ἐν Κων)πόλει καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις» «εὐρίσκονται εἰς τὴν κεκτημένην ταχύτητα τοῦ αὐθαιρέτως συλλογίζεσθε καὶ αὐθαιρέτως ἀποφασίζετε, καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι στεροῦνται πάσης, ἔστω καὶ σοφιστικῆς, δικαιολογίας»⁵⁸.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὅμως, πρὶν ἐνεργήσῃ σταθμίζει τὶς καταστάσεις μὲ γνώμονα τὸ καλῶς ἐννοούμενο συμφέρον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Συνεπῶς, ἂν καὶ ἡ πραγματοποίηση τῆς Συνόδου ἦταν ὄντως ἐπιτακτικὴ, οἱ «καταστάσεις» ὁδήγησαν στὴν σύγκλησίν της 93 χρόνια ἀργότερα⁵⁹. Ἐνδεικτικὸ τῆς κατάστασης ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἀποφάσεως τοῦ Πανορθόδοξου Συνεδρίου μέχρι τὸ 1925, ὅπου θὰ συγκαλεῖτο ἡ Σύνοδος ἦταν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραίτηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μελετίου Δ', δὲν κατέστη δυνατὸς οὔτε ὁ πανορθόδοξος ἐορτασμὸς τῆς 1600ῆς ἐπετείου ἀπὸ τὴ σύγκληση τῆς πρώτης χριστιανικῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ ἑγκαιρος ἐορτασμὸς τοῦ γεγονότος τοπικῶς ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία

56. Ὁ.π., σ. 473.

57. Ὁ.π.

58. «Ἐκκλησία Ἑλλάδος», *Πάνταῖνος* 16 (12 Ἀπριλίου 1924), σ. 247.

59. Σχετικὰ μὲ τὴν προετοιμασίαν καὶ τὶς διαδικασίες συγκλήσεως τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου βλ. Ἰω. Λαδᾶς, *Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας 2016. Προετοιμασία – Διαδικασίες*, ἐκδ. Παπαζήση καὶ Ἱερὰς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, Ἀθήνα 2025.

τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο «οὐκ ἡδυνήθη δυστυχῶς», ἐπισημαίνει ὁ Πατριάρχης Βασίλειος, «διὰ τὴν κατ' αὐτὴν ἀνωμαλίαν τὸ προσῆκον τὸ ἐφ' ἑαυτῇ εἰς τὸν ἀπὸ κοινοῦ πανηγυρισμὸν ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων ἐνεργῆσαι, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ τὸ μέγα γεγονὸς πανηγυρίσαι». Ὁ Βασίλειος Γ' (1840-1929), μετὰ τὴν ἐκλογὴν του, ἐτέλεσε πανηγυρικὴ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Λειτουργία μὲ ὅλους τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες ἱεράρχες, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπετείου⁶⁰.

Καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τοῦ 85χρονου Βασιλείου Γ', τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο συνέχισε νὰ διαβιοῖ κάτω ἀπὸ πολὺ δύσκολες συνθήκες. Τόσο ὁ ἴδιος ὁ Πατριάρχης, ὅσο καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τοῦ Θρόνου ἦταν δύσκολο νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐπιπροσθέτως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας εὐρίσκετο σὲ χαώδη κατάσταση, ἡ Ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας τελοῦσε ἐκτὸς κανονικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀρμόδιοι θεωροῦσαν ἀκατάλληλο τὸν χρόνον συγκλήσεως τῆς Συνόδου καὶ προέβαλλαν συνεχῶς προσκόμματα. Φυσικὰ πρέπει νὰ συνυπολογισθεῖ ἡ ἀριθμητικὴ ἀνεπάρκεια ἐμβριθῶν θεολόγων καὶ μορφωμένων/γλωσσομαθῶν ἀνωτέρων κληρικῶν⁶¹.

Ἄν καὶ ἡ σύναξις τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὸ 1925, ὅπως εἶχε ἀποφασισθεῖ, δὲν κατέστη δυνατὴ, ὑπῆρξαν εὐχάριστες ἐξελίξεις στοὺς τομεῖς τῶν διορθοδόξων καὶ τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται: 1. ἡ ἐπίσκεψις πατριαρχικῆς ἀντιπροσωπείας στὶς Ἐκκλησίες Πολωνίας καὶ Ρουμανίας (1925), 2. ἡ ἀνύψωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας σὲ Πατριαρχεῖο (1925), 3. ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Βαρσοβίαν Διονυσίου καὶ τοῦ Ρουμανίας Μύρωνος στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (1927), 4. οἱ καταβληθεῖσες προσπάθειες γιὰ συνδιαλλαγὴ τῶν διεστωσῶν μερίδων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσσίας, 5. ἡ ἡμιεπίσημη ἀναγνώρισις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ καθεστώτος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας, 6. ὁ ὀρισμὸς πατριαρχικῶν ἀντιπροσώπων στὴ Μόσχα

60. Γράμμα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βασιλείου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 21ης Ἰουλίου 1925, *Ἐκκλησία Γ'*, 35 (29 Αὐγούστου 1925), σσ. 273-274.

61. Ιω. Λαδᾶς, *Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας 2016. Προετοιμασία – Διαδικασίες*, ὁ.π., σ. 20.

(ἀρχιμ. Βασίλειος Δημόπουλος), στὸ Βουκουρέστι (ἀρχιμ. Τιμόθεος Εὐαγγελινίδης) καὶ στὴ Βαρσοβία (Τραχείας Ἀλέξανδρος)⁶².

Σὲ κάθε περίπτωση, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ πρόταση τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πραγματοποιήθηκε μετὰ τὴν ἐπίσημη ἑναρξὴ τῆς προσυνοδικῆς περιόδου –ἐνῶ μάλιστα ἡ σύγκληση τῆς Συνόδου εἶχε προγραμματισθεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἕνα ἔτος ἀργότερα καὶ ἐν μέσῳ ταραχώδους καταστάσεως γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία– δείχνει τὴν βαθύτατη ἀνάγκη τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νὰ συνέλθουν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ νὰ λάβουν ἀπὸ κοινοῦ ἀποφάσεις.

SUMMARY

The proposal of the Patriarchs of Alexandria, Antioch,
and Jerusalem for the expedited convening
of a Great Local or even Ecumenical Council in 1924

By Ioannis N. Ladas, *PhD*
National and Kapodistrian University of Athens

The Holy and Great Council of the Orthodox Church marked the end and purpose of a long pre-conciliar period which officially began on July 9, 1923, the day when the Holy and Sacred Synod of the Ecumenical Patriarchate unanimously decided to accept the resolution of the Pan-Orthodox Congress (1923) and to convene the Orthodox Churches in 1925 on the occasion of the celebration of the 1600th anniversary of the First Ecumenical Council in Nicaea. Despite the decision taken and the subsequent actions, the Patriarchs of Alexandria Photios (1853-1925), Antioch Gregorios IV (1859-1928), and Jerusalem Damianos (1848-1931), who had not participated in the Pan-Orthodox Congress, deemed it necessary to expedite the convening of the Council. Consequently, they requested the Ecumenical Patriarch Gregorios VII to convene an

62. Β. Σταυρίδης, *Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι: 1860-Σήμερον. Ἱστορία καὶ Κείμενα*, ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 551-2.

Ecumenical or Great Local Council in 1924 to examine doctrinal, liturgical, and canonical issues, including the calendar and the Paschalion. They also suggested inviting to the Council all the leaders of the non-Orthodox Churches worldwide, as they wished to engage in discussions regarding union. The Ecumenical Patriarchate did not accept this proposal both for canonical reasons and due to objective difficulties. Consequently, it continued to work based on the earlier decision regarding the convening of the Council of the Orthodox Churches in the year 1925. Given the 100th anniversary of the Eastern Patriarchs' proposal for an expedited convening of a Great Local or even Ecumenical Council in 1924, this article provides us with the opportunity to examine both the historical context and the reasons that made the expedited convening of a Council of the Orthodox Churches imperative, and on the other hand, the circumstances under which the Holy and Great Council of the Orthodox Church (2016) entered history.

Κατάλογος Ἀρχειακῶν πηγῶν

1. Ἀπάντηση Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου στὸ ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰανουαρίου 1925 Τηλεγράφημα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ὑπ' ἀριθμ. 28 καὶ ἀπὸ 15ης Ἰανουαρίου 1924, *Πάνταινος* 16 (26 Ἰανουαρίου 1924), σ. 57.
2. Ἀπάντηση Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δαμιανοῦ στὸ ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰανουαρίου 1925: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
3. Γράμμα μητροπολίτου Ἐφέσου Χρυσόστομου, Πατριαρχικοῦ Ἀντιπροσώπου ἐν Ἀθῆναις πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1914 καὶ ἀπὸ 23ης Ἀπριλίου 1923: ΚΔΠΣ Β' 70, σ. 195, §3.
4. Γράμμα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Βασιλείου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 21ης Ἰουλίου 1925, *Ἐκκλησία* Γ, 35 (29 Αὐγούστου 1925), σσ. 273-274.
5. Γράμμα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 2114 καὶ ἀπὸ 3ης Ἰουνίου 1924, *Ἐκκλησία* Β, 6 (5 Ἰουλίου 1924), σσ. 41-2.
6. Ὑπόμνημα ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου πρὸς τὸν ἀναπληρωτὴ Πρόξενο (Θεμιστοκλέους) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

7. Έγγραφο ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυρίλλου ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
8. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1068 καὶ ἀπὸ 23ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
9. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 13 καὶ ἀπὸ 21ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
10. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Βηρυτοῦ ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 415 καὶ ἀπὸ 15ης Ἰουνίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικῆ (1923-1925) /B/ 35B/59.
11. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 414 καὶ ἀπὸ 13ης Νοεμβρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικῆ (1923-1925) /B/ 35B/59.
12. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων (Βενετάτος) πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 377 καὶ ἀπὸ 20ῆς Ὀκτωβρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
13. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου Ἱεροσολύμων πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 328 καὶ ἀπὸ 13ης Σεπτεμβρίου 1923: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας Β' Πολιτικῆ (1923-1925) /B/ 35B/59, σ. 1.
14. Έγγραφο Γενικοῦ Προξένου στὴ Βηρυτό (Λιάτη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 566 καὶ ἀπὸ 19ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
15. Έγγραφο Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Γενικὸ Πρόξενο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 182 καὶ ἀπὸ 9ης Φεβρουαρίου 1927: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
16. Έγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Γενικὸ Πρόξενο Ἀλεξανδρείας (Πέτρο Καψάμπελη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 123 καὶ ἀπὸ 24ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
17. Έγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο (Α. Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 248 καὶ ἀπὸ 6ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
18. Έγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδας στὸ Κάιρο (Α. Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 248 καὶ ἀπὸ 6ης Μαΐου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
19. Έγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὸ Κάιρο (Ἀντώνιο Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 31 καὶ ἀπὸ 12ης Ἰανουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
20. Έγγραφο Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Πρέσβη τῆς Ἑλλάδος στὸ Κάιρο (Ἀντώνιο Σαχτούρη) ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 151 καὶ ἀπὸ 8ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

21. Έκθεση μητροπολίτου Νουβίας Νικολάου ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 14ης Ἰανουαρίου 1927: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
22. Έκθεση Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ ζητήματος τοῦ Ἡμερολογίου ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 22ας Νοεμβρίου 1926, σ. 5: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
23. Έκθεση τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐπιτροπῆς ἄνευ ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 24ης Νοεμβρίου 1924, στὴν Α΄ Γενικὴ Έκθεση τῆς Ἐπιτροπείας τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν γιὰ τὴν Οἰκουμενικὴ Σύνοδο μὲ ἡμερομηνία 14 Μαΐου 1925: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1926/38.3.
24. Έκθεση (Β) τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος συγκλήσεως Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ἐπιτροπῆς ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 1454 καὶ ἀπὸ 14ης Μαΐου 1924: ΚΔΠΣ Β΄ 71, σσ. 260-1, §3.
25. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 374 καὶ ἀπὸ 20ης Μαρτίου 1924: Ἀρχεῖο Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.
26. Κοινὸ Γράμμα Πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 372 καὶ ἀπὸ 26ης Μαρτίου 1924: Ἀρχεῖο Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀγίας καὶ Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.
27. Πατριαρχικὰ Γράμματα πρὸς τοὺς Μακαριωτάτους καὶ Σεβασμιωτάτους Προέδρους τῶν Ἀγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων, Σερβίας, Κύπρου, Ἑλλάδος καὶ Ρουμανίας ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 3124 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰουνίου 1923, Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια 43 (30 Ἰουνίου 1923), σσ. 229-231.
28. Πρακτικὰ καὶ Ἀποφάσεις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πανορθοδόξου Συνεδρίου (10 Μαΐου-8 Ἰουνίου 1923), ἐκδ. Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, Κωνσταντινουπόλις 1923.
29. Τηλεγράφημα Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Φώτιο ὑπ' ἀριθμ. 623 καὶ ἀπὸ 25ης Ἰανουαρίου 1924, Πάνταινος 16 (26 Ἰανουαρίου 1924), σσ. 56-57.
30. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. καὶ ἀπὸ 8ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
31. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ὑπ' ἀριθμ. 108 καὶ ἀπὸ 17ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.
32. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. Πρωτ. 148 καὶ ἀπὸ 7ης Μαρτίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.

33. Τηλεγράφημα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο ὑπ' ἀριθμ. 109 καὶ ἀπὸ 17ης Φεβρουαρίου 1924: ὙΔΙΑ, Ἀρχεῖο Κεντρικῆς Ὑπηρεσίας 1927/62.2.1.